

Vaccinaties en Vaatstra, de waarheid ligt onder vuur, we geloven niemand meer

8 december 2018

Mannus van der Laan

Wat de beweging van de Gele Hesjes (hier in Parijs) bindt is wantrouwen, ‘tegen zo’n beetje alles’. Foto's: AFP, ANP en EPA

De waarheid staat steeds minder hoog in aanzien. Niet alleen bij Donald Trump, maar ook bij gewone stervelingen. Het wantrouwen jegens instituten en autoriteiten is groot. Wat is er aan de hand?

Het is onthutsend. Al vele jaren meent publicist/activist Wim Dankbaar uit Overveen te weten wie in 1999 Marianne Vaatstra uit De Westereen heeft verkracht en vermoord. Niet boer Jasper S. uit Oudwoude die dat na een DNA-match in 2012 heeft bekend en daarvoor vastzit. In Dankbaars ogen is een Koerdische asielzoeker de dader. Hij is ervan overtuigd dat justitie deze ‘Ali’ heimelijk het land uit heeft geholpen. Jasper S. zou een katvanger zijn, die een schandaal moet verhullen.

Natuurlijk, het komt wel eens voor dat iemand wordt veroordeeld voor een misdrijf dat hij niet heeft begaan. Maar in de zaak Vaatstra is het bewijs tegen Jasper S. zo overstelpend groot dat een gerechtelijke dwaling kan worden uitgesloten. Toch is Dankbaar zo zeker van zijn zaak dat hij niet van ophouden weet.

Dankbaar is in de zaak Vaatstra al diverse malen veroordeeld voor onder meer smaad en laster. Het heeft de voormalig ICT-ondernemer al een immens bedrag aan boetes gekost. Zelfs dat weerhoudt hem er niet van door te gaan met zijn kruistocht. Dinsdag staat hij weer voor de rechter in een kort geding dat de moeder van Marianne Vaatstra tegen hem heeft aangespannen om de publicatie van haar eigen dagboek – dat hij haar heeft ontfutseld – tegen te houden.

Wim Dankbaar (rechts) en zijn advocaat. Dankbaar is in de zaak Vaatstra al diverse malen veroordeeld voor onder meer smaad en laster.

Complotdenker

Is het Dankbaar in de kop geslagen? Het leidt geen twijfel dat we hier te maken hebben met een complotdenker. Dat is ook het eerste dat opkomt bij Hans Harbers, als socioloog/filosoof verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij verwijst naar wetenschapsfilosoof Ton Derksen, die zich veel heeft bezig gehouden met justitiële dwalingen. Diens boek *Lucia de Berk: reconstructie van een gerechtelijke dwaling*(2006) leidde uiteindelijk tot haar vrijlating.

Harbers: „Als meneer Dankbaar de zaak-Vaatstra zo nodig wil heropenen, moet hij gewoon de procedures doorlopen. Het is heel ingewikkeld en tijdrovend, maar als hij echt wat wil bereiken moet hij een voorbeeld nemen aan Derksen. Maar ik vrees dat hij ook de procedures niet erkent.”

Het geval Dankbaar staat niet op zichzelf. In de [zaak-Willeke Dost](#) beweren Jan Huzen en zijn vriend Ab Bruintjes met grote stelligheid dat ze weten waar haar stoffelijk overschot is begraven. Eerst willen de amateurdetectives zelf graven, dan besluit de politie het maar te doen. Als er na een dag graven niks wordt gevonden, kunnen de twee het amper aanvaarden. Binnenkort gaan ze met vrijwilligers prikken in het weiland.

De burger laat zich niet meer alles op de mouw spelden. Maar soms loopt het wel de spuigaten uit

In onze samenleving is veel wantrouwen jegens instituties: niet alleen tegen het rechtssysteem, ook tegen de politiek, de wetenschap, de overheid en de media. Dat blijkt ook uit onderzoek. Volgens socioloog Jaron Harambam, zoals hij recentelijk schreef in het vaktijdschrift *Sociologie*, denken veel mensen dat een elite deze instituties beheerst en voor eigen gewin inzet. ‘Naast dit ongenoegen over het functioneren van onze instituties, wantrouwen complotdenkers ook de kennis die zij produceren. Deze is helemaal niet zo objectief en onomstotelijk als beweerd wordt.’

Volgens Harbers kun je het in positieve zin beschouwen als de emancipatie van de burger. „De burger laat zich niet meer alles op de mouw spelden. Maar soms loopt het wel de spuigaten uit, zoals bij de aanhangers van de ‘platte aarde-theorie’ of de complottheorieën over de aanslagen op de Twin Towers.”

Wat de beweging van de Gele Hesjes bindt is eveneens wantrouwen, ‘tegen zo’n beetje alles’. Wat de dragers vooral steekt is de toenemende ongelijkheid in de samenleving. De acht rijkste mensen bezitten evenveel als de armste helft van de wereldbevolking. Ze kunnen moeilijk rondkomen, herkennen zich niet meer in vakbonden en gaan dus de straat op. „In die zin snap ik de Gele Hesjes”, zegt Harbers.

Het wantrouwen jegens autoriteiten is niet nieuw. Het heeft een lange voorgeschiedenis die ergens begint bij de Franse Revolutie. Ooit was het gezag van de dominee, de rechter en de burgemeester boven elke twijfel verheven. In de standenmaatschappij kende iedereen zijn plaats. De heren droegen hoeden, de arbeiders petten. Vrouwen waren als tweederangsburgers veroordeeld tot een huiselijk bestaan.

Geert Wilders (PVV) geeft op sociale media regelmatig lucht aan zijn wantrouwen jegens de heersende partijpolitiek.

In de jaren zestig en zeventig werd er afgedaan met deze ordening. De studentenrevolte die zich precies vijftig jaar geleden manifesteerde probeerde af te rekenen met de regentencultuur. Terwijl de zuilen afbrokkelden, viel de samenleving ten prooi aan individualisering. Niet afkomst maar opleiding bepaalt voortaan de ontplooiingskansen. Geleidelijk ontstaat er een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden, die in veel actuele maatschappelijke kwesties opspeelt.

Het verzet tegen de gevestigde orde beleeft aan het begin van deze eeuw een comeback. Ditmaal niet door hemelbestormende jongeren, maar door autochtone achterblijvers van de globalisering, door Hillary Clinton in haar verkiezingscampagne in 2016 ‘deplorabelen’ genoemd. Hier wordt hun ongenoegen gevoed door populisten als Pim Fortuyn, Rita Verdonk en Geert Wilders, die in de Tweede Kamer en op sociale media voortdurend lucht geven aan hun wantrouwen jegens de heersende partijpolitiek.

Bestaande politieke partijen worden bestempeld als baantjesmachines, politici als carrièrejagers. De elite van het bedrijfsleven en bankiers worden weggezet als graaiers en zakkenvullers. Negatieve voorbeelden van deze cynische maatschappijbeschouwing zijn ruimschoots voorhanden: zelfs bestuurders van woningcorporaties en andere semi-overheidsorganisaties doen aan zelfverrijking.

'Post-truth' wordt in 2016 door de Oxford English Dictionary zelfs tot woord van het jaar verkozen

Het wantrouwen jegens instituties houdt gelijke tred met de afbreuk van de waarheid. Het doet zich vooral voor in de politiek en in de media. Als tegenreactie doen factcheckers hun intrede. Veelzeggend is de opkomst van *post-truth politics*. Deze wordt op Wikipedia gedefinieerd als 'een politieke cultuur waarbij politici voornamelijk een beroep doen op de emoties van de publieke opinie in plaats van op objectieve feiten. Wat al dan niet de waarheid is, is van secundair belang'.

'Post-truth' wordt in 2016 door de *Oxford English Dictionary* zelfs tot woord van het jaar verkozen. Ook in andere media wordt 2016, waarin de Amerikaanse presidentsverkiezingen en het Britse referendum worden gehouden, benoemd als het jaar van de post-waarheid.

Toch betekent dat volgens Harambam, die vorig jaar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam promoveerde op complotdenkers, niet dat we op alle vlakken de waarheid voorbij zijn. Zijn stelling is 'dat we juist middenin een publieke strijd zitten om de waarheid'.

Bullshitter

De media, die waarheidsvinding altijd hoog in het vaandel hebben staan, zijn hun monopolie op de nieuwsvoorziening langzamerhand kwijtgeraakt. Dat heeft zich mede voltrokken dankzij de opkomst van sociale media. Iedere sterveling kan tegenwoordig websites beginnen, blogs onderhouden of via sociale media zijn visie op de wereld met anderen delen. 'Twitterpresident' Donald Trump heeft van dat laatste zelfs zijn handelsmerk gemaakt.

Toch vindt Harbers het te veel eer om Trump aan de kant van post-waarheid te plaatsen. „Laatst maakte iemand het onderscheid tussen post-waarheid en bullshit. Trump is een bullshitter. Een bullshitter is nog erger dan een leugenaar. Een leugenaar kun je nog plaatsen in een frame van leugen versus waarheid. Een bullshitter lult gewoon uit zijn nek. Zo iemand breng je ook niet op andere gedachten door hem met de feiten te confronteren.”

'Twitter-president' is volgens Hans Harbers een 'bullshitter' en dat is 'nog erger dan een leugenaar'.

Niet alleen Trump, ook presidenten als Poetin en Erdogan tonen weinig respect voor de waarheid. Leugens en fabels worden schaamteloos ingezet om politieke doelen te verwezenlijken. Erdogan noemde Nederland fascistisch en een overblijfsel van het nazisme. Berucht is de tactiek van de Russen rond de neergehaalde MH17: door zoveel mogelijk mist te creëren wordt de werkelijke toedracht aan het zicht onttrokken.

De politiek van Poetin is allerm minst nieuw, relativeert Harbers. Rusland en de Sovjet-Unie kennen een lange traditie van propaganda. „Natuurlijk neemt het nieuwe vormen aan als het zich verspreidt via sociale media. Daardoor wordt het ook veel internationaler.”

Dichterbij huis wordt de waarheid eveneens aangevallen door burgers die instituten wantrouwen. Neem Tjerk Veenstra uit Assen. De gepensioneerde milieu- en veiligheidsspecialist vindt dat er over het klimaat veel onzin wordt beweerd.

Toen deze krant een paar maanden geleden met het bericht kwam dat het waterkundige onderzoeksinstituut Deltares verwacht dat de zeespiegelstijging wel eens hoger kan uitpakken dan eerder voorspeld, schreef Veenstra een ingezonden brief. Strekking: met zulke onderzoeksresultaten wordt de burger onnodig veel angst aangejaagd.

Veenstra beschouwt zichzelf niet als klimaatscepticus, eerder als 'klimaatrealist'. Met het achtervoegsel 'realist' geeft hij zichzelf het voordeel van de twijfel: hij is

geen optimist, geen idealist, geen pessimist, geen leugenaar. Nee, hij is een rationalist die met beide benen in de werkelijkheid staat, zo ziet hij zichzelf.

Gepensioneerd milieu- en veiligheidsspecialist Tjerk Veenstra uit Assen noemt zichzelf klimaatrealist. Hij vindt dat de burger onnodig veel angst aangejaagd wordt met alarmerende berichten over de stijging van de zeespiegel.

Het klimaat is voortdurend onderhevig aan veranderingen, betoogt Veenstra. Dat zal niemand ontkennen. De zeespiegelstijging is volgens hem een ‘natuurlijk’ proces. „Menselijke activiteiten hebben daar amper effect op.”

Met dat laatste begeeft Veenstra zich op glad ijs. Uit wetenschappelijk onderzoek rijst een ander beeld. Waarom denkt deze dilettant het beter te weten dan een heel leger klimaatwetenschappers?

Terwijl Veenstra zijn standpunten probeert te onderbouwen met cijfermateriaal en grafieken, vinden anderen hun eigen intuïtie al aanleiding genoeg om de bevindingen van klimaatwetenschappers terzijde te leggen. Johan Wieringa uit Haren, van oorsprong sociaal geograaf, doet de verwachte zeespiegelstijging af als ‘fake’ problematiek. Hij leest er naar eigen zeggen veel ‘tegenstrijdige zaken’ over. „Ik geloof er niet in omdat de ontwikkeling zo divers is en de berichten erover zo verschillend zijn.”

Of het klimaat door toedoen van mensen verandert, vergelijkt Wieringa met het doen van een plasje in zee. „De gevolgen daarvan zijn onmeetbaar. Het klimaat verandert wel, maar naar mijn mening niet door de mens.”

Hij plaatst ook kanttekeningen bij de klimaatdoelen. „Ik geloof stellig dat er sprake is van een soort lobby-achtige kartelpolitiek. Het wordt gestuurd door het

bedrijfsleven en door machtspolitiek. Al Gore vliegt de wereld over in een straaljager en predikt dat we voorzichtig moeten zijn met CO2-uitstoot. Als ik hem wil horen spreken in de Rai in Amsterdam kost me dat een vermogen. Veel mensen gebruiken de klimaatverandering om er zelf beter van te worden.’’

Volgens Harbers overtuig je klimaatsceptici niet met de presentatie van een nieuwe grafiek. Al is het maar omdat naakte feiten niet bestaan. Feiten zijn geconstrueerd. „Er is veel werk verricht om ze tot feiten te maken. Dat water bevriest bij 0 graden is een feit waarover niemand zich druk maakt, maar er is veel werk in gestoken om dat te constateren. Je hebt een thermometer nodig, internationale standaarden, de notie van graden, er zijn internationale congressen over geweest.’’

Wat iemand op een zolderkamer uitdoktert, wordt pas een feit als het maatschappelijk-wetenschappelijk als zodanig geaccepteerd wordt

Harbers vindt dat je mensen moet laten zien hoe ingewikkeld het is om een feit te creëren. „Iemand die denkt dat hij het in zijn eentje onderuit kan halen is wereldvreemd. Wat iemand op een zolderkamer uitdoktert, wordt pas een feit als het maatschappelijk-wetenschappelijk als zodanig geaccepteerd wordt.’’

„Toen Galileo bedacht dat de zon niet om de aarde draait maar andersom werd dat pas een feit nadat hij met vele anderen een netwerk had gevormd waarin dat breed werd uitgedragen. Een studeerkamergeleerde moet artikelen publiceren, naar congressen gaan, zich onderwerpen aan *double blind peer reviews*, et cetera.’’

De media gaan ook niet vrijuit. Soms mag een klimaatscepticus zijn zegje doen tijdens een talkshow tegenover een klimaatwetenschapper. Programmamakers hopen op discussie, dat is goed voor de kijk- en luistercijfers. Maar zo krijgt de mening van de dilettant evenveel gewicht als die van de wetenschapper. Het kan de verwarring voor leken alleen maar groter maken.

Vaccinatiemijders

Rechtsfilosoof Roland Pierik vertelde onlangs in *NRC Handelsblad* dat hij op Facebook in gesprek ging met zogeheten antivaxers, mensen die niet geloven in

vaccinaties. Deze verwijten hem dat hij blind achter de mainstream wetenschap en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu aanloopt.

De vaccinatiemijders beroepen zich ook op sommige uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek, maar zonder de wetenschappelijke methode te accepteren, zegt Pierik. „Zij denken dat de wetenschap wordt beïnvloed door Big Pharma, dus geloven zij vooral die paar artikelen die tegen de mainstream ingaan. We hebben geen gemeenschappelijk kader en daarom praten we langs elkaar heen.”

Om beide partijen bij elkaar te brengen ziet Harbers veel in het instellen van burgerplatforms. Hij wil burgers meer inzicht en inspraak geven in wetenschappelijke procedures die leiden tot kennis, zonder een knieval te maken voor populisme. Noem het een ‘wetenschapswaakhond’.

Volgens Harbers komen de instituten er niet meer mee weg door te roepen: ‘Wij zijn de experts en weten hoe het zit’. „Ze moeten tonen wat expertise betekent en openheid van zaken geven over de procedures. Ze moeten ook ingaan op de tegenargumenten. En niet zeggen: ‘Dit zijn de feiten, discussie gesloten’. Net als dominees en priesters ooit zeiden: ‘God bestaat nu eenmaal’, terwijl hun kerken leegliepen. Dat is een autoriteitsargument. In onze tijd werken autoriteitsargumenten niet meer.”